

EGY POLGÁR ÉLETÚTJA

Borbás Barna: *Első gól. Borbás Gáspár élete*. Válasz Könyvek, Budapest, 2023

<https://doi.org/10.71065/LK.2025.14>

Levéltári Közlemények 96 (2025) 316–319.

Margaret MacMillan kanadai történész egy esszéjében amellel érvel, hogy „*a legjobb módszer, hogy a diákokkal és olvasókkal megértessük és megszeretessük a történelmet, ha az egyénekről mesélünk*”. Az Oxfordi Egyetem emeritus professzora felidézte, hogy – nyilván sokunkhoz hasonlóan – akkor kezdett el érdeklődni a történelem iránt, amikor a szülei és nagyszülei a saját életükről meséltek. „*A múlt messzi országa*” ezáltal közelebb kerül hozzánk, hiszen az ő életükben is fontos szerepet játszottak a történelem nagy áramlatai, az átfogó gazdasági és társadalmi változásokhoz, az új eszmékhez és technológiákhoz ők is különbözőképpen, egyéniségekként, a „*maguk félelmeivel, reményeivel, előítéleteivel és eszményeivel*” viszonyultak. Voltak közöttük olyanok is, akik „*megváltoztatták a dolgok folyását*”. A múltból hozzánk eljutó hangok egyaránt emlékeztetnek arra, hogy „*milyen sok a közös vonás az emberiségben, és arra is, hogy mennyire különbözőek vagyunk. A legfontosabb, hogy életre keltik a történelmet és segítenek megérteni, hogy miért olyan lényeges ez a tudomány – ráadásul megmutatják, hogy milyen izgalmas is lehet.*”¹ Főleg, ha a tudományosság látszatát biztosító bikkfanyelv helyére a közérthető, világos, logikus, tudományos ismeretterjesztő fogalmazás lép.

Ezek a gondolatok jutottak a recenzens eszébe, amikor Borbás Barnának a saját dédapjáról írott életrajzát kezébe vette. A kötet sajtóbemutatóját 2023. április 5-én tartották a régi pesti Millenáris pályán, ott, ahol százhusz évvel korábban, hétszázötven néző előtt, a hivatalosan Budapest és Prága csapatai között lezajlott mérkőzés tizenhatodik percében megszületett a magyar labdarúgó-válogatott történetének első gólja, amelynek szerzője a hazai labdarúgás hőskorának és a Ferencváros csapatának legendás balszélsője, Borbás Gáspár (1884–1976) volt, aki összesen 41 alkalommal öltötte magára a címeres mezt. Persze, ezek az adatok bármelyik futballtörténeti almanachban megtalálhatók, ahogy az is, hogy az FTC első bajnokcsapatának csatára, egyben az első jogi doktorátussal rendelkező labdarúgó nem csupán hazai pályán, de idegenben is az első magyar találatot szerezte, és az első angliai magyar mérkőzés győztes góllövője is volt. Ráadásul minden bizonnyal a Fradi első hivatalos bajnoki gólja is az ő nevéhez fűződik. A három és fél éves kutatómunka után megszületett kötet ennek a sportolói pályafutásnak a felidézésénél jóval többre vállalkozik, hiszen nem csupán a dédunoka-szerző – saját elmondása szerint – „felületes” ismereteit rendszerezi erről a másfél évtizedes karierről, de a teljes életút, a tiszti alügyészi, ügyvédi, szövetkezeti vezetői, illetve a politikai háttérszereplői időszak rekonstrukciójára is kísérletet tesz.

¹ Margaret MacMillan: Hogyan készül a múlt? *BBC History* 6. (2016) 11: 54–57.

Ugyancsak felrémlik az olvasóban az a közhelyszámba menő mondas, hogy a jó könyv megtalálja az olvasóját, nincs szüksége megrendelt, baráti ismertetésekre, persze, ezt az egymásra találást elő lehet segíteni egy kis útbaigazítással, ajánlásokkal és korrekt kritikákkal. Elég egy rövid böngészés a világhálón annak igazolására, hogy az igényes kiállítású kötet nagyszámú recenziót készített arra, hogy tollat, illetve klaviatúrát ragadjon, emellett podcastok, blogok, interjúk foglalkoztak vele részletesen. Ennek – előrebocsátom – meggyőződésem szerint nem egyfajta, Európának ezen a fertályán amúgy sem megszokott újságírói szolidaritás az oka, ugyanis a Junior Prima sajtódíjas újságíró, több történelmi ismeretterjesztő film forgatókönyvírója jó tollú historikusként mutatkozik meg a könyvben, amelynek csupán ideális kiindulópontját jelenti a labdarúgás. Ezért aztán a rövid ismertetés szerzőjének azért sem kell magyarázkodnia, amiért éppen a magyar válogatott újabb világ bajnoki selejtezős kudarcának másnapján idézi fel egy olyan játékos pályáját, aki határozottan elutasította a professzionalizmust és – Bárczy István polgármester szavaival – a „gladiátorkodás” helyett az „ügyészkedést” választotta.

Az egyik értékelés úgy fogalmaz, hogy a kötet „a békebeli labdarúgás Wes Anderson filmjeibe illő miliójét” eleveníti fel, majd „egyre sötétebb árnyalatokkal szembesíti” az olvasót, és összességében „az angol esszéista történetírás legszebb hagyományait” idézi.² Egy foci rajongó történelemtanárt a főhős hosszú és küzdelmes életén végigkísérő „állhatatos polgári attitűdje” ragadta meg.³ Maga a szerző is azt hangsúlyozza egyik interjújában, hogy a magyar polgárság világszemlélete olyan örökség, amelynek ápolása „egy demokratikus szellemű hazai közélet kialakulásában is sokat segíthetne”.⁴ Megjegyzem, ez a labdarúgásunk szerepéről folytatandó józan diskurzusnak is jót tenne. Az „angol játék” olyan időszakban érkezett hazánkba, amikor Bécs és Budapest együttese 1902-ben még „egy csapatban játszott”, az 1867. évi kiegyezésnek köszönhetően létrejött Osztrák–Magyar Monarchiában, de az államjogi struktúrának megfelelően szóba sem jött a közös válogatott ötlete. Ettől függetlenül manapság is gyakran emlegetik azt a régi, több formában és főszereplővel mesélt anekdotát, amely szerint megkérdezik Ferenc Józsefet, kinek szurkol az esti osztrák–magyaron? „Miért, ki ellen játszunk?” – szól a válasz. Ahogy a Habsburgok (legalábbis egyesek) is szép lassan visszasomfordálnak a nemzeti panteonba, úgy a korabeli hangulatból is jó lenne visszacsempészni valamennyit.

Borbás Barna megemlíti a fenti beszélgetésben, hogy Bereményi Géza „korrekt úrifiúknak” nevezi azt a polgári, értelmiségi generációt, amelynek tagjai egyenes

² Vass Norbert recenzióját lásd https://konyvesmagazin.hu/kritika/borbas_barna_a_het_konyve.html (utolsó letöltés: 2025. november 18.).

³ Pál Gergely recenzióját lásd <https://ujkor.hu/content/kuzdeni-mindig-feladni-soha-egy-polihisztor-magyar-polgar-a-20-szazad-viharaiban> (utolsó letöltés: 2025. november 18.).

⁴ Forgács Iván interjúját lásd https://nepszava.hu/3201935_futball-magyarorszag-polgarsag-demokracia-borbas-barna-interju (utolsó letöltés: 2025. november 18.).

gerinccel, felemelt fejfel éltek meg a huszadik századot, vonatkoztatási személyekként sokak tisztánlátását segítve. Legyen szó akár a középosztályi identitás tudatosítását felvállaló szabadkőműves-páholyokban (Springer Ferenc, az FTC első elnöke is közéjük tartozott), a kapitalizmus vadhajításainak visszanyesését felvállaló szövetkezeti mozgalomban (egyik történet sincs máig feldolgozva) játszott szerepről, Bajcsy-Zsilinszky „napkeleti bölcsei” között vagy Rassay Károly polgári szabadelvű, harmadik utas irányzatának soraiban forgolódva, vagy a második világháború alatti embermentésben részt vállalva, ahogy mindez Borbás Gáspár esetében történt. A Nemzeti Legitimista Néppártot a múlt század harmincas éveiben megszervező Griger Miklós már 1920-ban fennem hirdette, hogy ellensége a született méltóságoknak, *„ahogy a számár sem imponál neki, mert nagy fület hoz magával a világra”*.⁵ Ugyanakkor azokat a fontolva haladókat, akik számára a felelősség, a közjó iránti rendítetlen elkötelezettség élethivatás, akik a nevükből fakadó történelmi-morális és politikai tőkét a közösség szolgálatába állították, ugyancsak igazodási pontnak kell tekintenünk. A valódi méltóságot ez adja a reflektorfényben élőknek és az árnyékban tevékenykedőknek egyaránt.

A történész azt is hangsúlyozza, hogy a módszere – a szegényes, a második világháború alatt egy bombatalálat következtében nagyrészt megsemmisült családi iratanyag fényében – a forrásfeltáráson alapuló történetmesélés és a mozaikokból való építkezés során a megfelelő következtetések levonása volt, és empatikus távolságtartással nem *„könyvvé hizlalt anekdotagyűjteményt és nem is nosztalgikus Arcanum-utánközlést”* akart letenni az asztalra. Ehhez az 1919 és 1956 után is megírt Borbás Gáspár szakcikkei és az elérhető irodalom feldolgozásán túl féltucat levéltárban végzett iratbúvárlatra, továbbá a hazai és osztrák sajtóforrások átvizsgálására volt szükség. Mindezek után némileg furcsa, hogy eleddig történészek nem nagyon értékelték a cég- és pályatárs elsőre is jelentős szárnypróbálgatását. Hasonló volt a helyzet, amikor Csernok Attila jelentkezett tabumentes történelemszemléletű, a közélet iránt érdeklődő közvélemény egy részében jelentős sikert aratott munkáival, idézni szakberkekben nem nagyon volt ajánlatos, leginkább azzal az ürüggyel, hogy a szerző mégiscsak közigazdász, a Nemzeti Bank egykori alelnöke. Néhány hónappal ezelőtt Bokros Lajos ütközött a historikusok elefántcsonttornyának falaiba. Borbás Barna esetében azonban csak olcsó kifogásokat lehet találni a(z el)hallgatásra.

A kötetet a Borbás 1945. évi igazolásához beadott nyilatkozatokat közlő függelék, névmutató és – felteszem – a későbbi esetleges angolszász utánközlést is megalapozó angol nyelvű absztrakt zárja. Amíg ez megvalósul, és az élvezetesen megírt, a szerző személyiségét is tükröző, hazánk polgári, mellékvágányra taszított arcát megmutató életrajz akár a *London Book Fair* egyik attrakciója lehet – legkorábban az első magyar válogatott gól megszületésének 125. évfordulóján –, javaslom, hogy mindenki ismerkedjen meg a futball-labdát hazahozó Misterrel, a „sós kiflis csapat”

⁵ Kardos József: *A Szent Korona-tan és a legitimizmus*. Budapest, 2012, 146.

korabeli sztárjaival, Runcival, Bunkóval és persze Slózival, a csak negyedszázad után jelentőséget nyert első úgynevezett „reprezentatív” találattal, az olimpikoni futócsukát szegre akasztató atyai akarattal, a hazai futballdiplomáciának a Magyar–Osztrák Monarchia érzületét tápláló sikereivel, és benne Borbás két ügyvédi szakvizsga között folyó, ezért aztán mindig csak „félállás sportemberi” karrierjével. De azt sem feledve, hogy – ezt mások mellett Teller Miksa, Wolfner Lili és a Budapestre költöztetett kecskeméti honvéd csapatkórházban rejtőző egykori zsidó munkaszolgálatosok is igazolták – egész életében megmaradt egyenes tartású embernek, két lábbal a földön.

Fiziker Róbert

TELJESSÉ VÁLT BUDAPEST VÁROSTÖRTÉNETI ATLASZA

Simon Katalin – Sudár Balázs – Ternovác Bálint: *Pest. A kezdetektől 1848-ig / From the beginning to 1848*. HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Budapest Főváros Levéltára. Bp., 2025. Magyar Vároستörténeti Atlasz, 10. Hungarian Atlas of Historic Towns, 10.

<https://doi.org/10.71065/LK.2025.15>

Levéltári Közlemények 96 (2025) 319–326.

A második világháborúban Európa városai igen súlyos veszteségeket szenvedtek el az évszázadok során létrejött, fejlődő és átalakuló épített örökségben és infrastruktúrában. A pusztítás mértéke még inkább ráirányította a figyelmet a települések történeti fejlődésére, így a megsemmisült értékekre is.

A Nemzetközi Vároستörténeti Bizottság (International Commission for the History of Towns) kezdeményezésére 1955-ben indult az Európai Vároستörténeti Atlasz (*European Atlases of Historic Towns*) projekt, amelynek keretében 1969-től 2025-ig 21 országban legalább 605 atlaszt készítettek el a nemzeti várostörténeti műhelyekben.¹ Az első atlasz Nagy-Britanniában jelent meg és ott hét kötetben 17 készült el 2021-ig. Ezt követte Németország (1972–2022, 275), Finnország (1977–2020, 5), Ausztria (1982–2013, 64), Franciaország (1982–2016, 53), Hollandia (1982–2003, 7), Svédország (1983–1997, 3), Dánia (1983–1999, 4), Írország (1986–

¹ Az atlaszokra vonatkozó információkat lásd a Münsteri Egyetemen működő várostörténeti portál honlapján (Europäische Städteatlanten). Sajnos a megjelent művek listája nem naprakész, a magyarországi művek száma az ottani összesítésben csak nyolc: <https://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/portal/staedteatlanten/Projekt.html>, ugyanitt térképen is tanulmányozható a feldolgozott városok térbeli eloszlása: <https://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/en/portal/staedteatlanten/karte.html>